

Martta Horjanderin muistokirjoitus

Pakkasaamun kauneus loi puitteet sille suurelle surulle, joka syntyi Ihmisyysden tunnustajien yhteisöjen perustajan, henkisen opettajan ja Väinölän Äidin Martta Horjanderin poismenon johdosta. Kuoleman todellinen olemus näyttäytyi valon paljoudessa, joka täytti taivaan keskiviikko-aamuna 16.12.2009. Taivas hehkui auringon kirkkautta. Puiden valkoiset oksistot heijastivat hohdettaan kaikkialle saaden puhtaan lumen välkehtimään tuhansien timanttien lailla. Vaikka rauha ja hiljaisuus täyttivät ilmapiirin, niin oli kuin avaruudessa olisi kaikunut Martan laulu: ”*Valon kirkkaan nään edessään, se vie minut eteenpäin...*”

Martan väsynyttä sydäntä pyrittiin hoitamaan Mäntän aluesairaalassa noin viikon ajan, mutta siirtyminen toiselle tasolle tapahtui monista toiveista huolimatta. Kun ihminen on tehtävänsä suorittanut, on hän vapaa lähtemään todelliseen kotiinsa, olomuotoon, jossa ei fyysinen käyttöväline ole raskauttavana. Martta puhuikin viime aikoina paljon kotiin paluusta.

Martan elämä alkoi Aino ja Heikki Hakkaraisen perheen vanhimpana lapsena Säyneisen Hirvisaarella Pohjois-Savossa 11.2.1930. Perhe asui isän rakentamassa pienessä ja vaatimattomassa hirsimökissä, jossa aineellisen rikkauten sijaan oli paljon vanhempien välistä rakkautta. Martta kuvaili isäänsä lempeänä ja hiljaisena, monenlaisia kädentaitoja omaavana ihmisenä. Äiti puolestaan oli kielellisessä ilmaissussaan rikas, nopea ja altis palvelemaan. Molemmat vanhemmat olivat musiikillisesti lahjakkaita ja niin perheen arkeen kuului musisointi ja laulu jokapäiväisenä ohjelmana. Myös isänisän Martta muisti merkittävänä lapsuuden henkilönä. Isoisää hän kuvaili vanhantestamentin patriarkan kaltaisena, syvästi uskonnollisena henkilönä, jonka raamatun lukemista Martta mielellään kuunteli. Myöhempää henkistä tehtävää ajatellen perheyhteyden lujuus oli voimaa antava perusta Martan kasvulle ja kehitykselle.

Luonnon näkymättömät tasot olivat Martalle tuttuja varhaislapsuudesta lähtien. Hänen leikkinsä ja juttelunsa ylifyysisten olentojen kanssa saattoivat aiheuttaa hämmennystä, mutta hänelle itselleen se oli luonnollinen osa elämää. Myös selvänäköiset havainnot saivat äidin joskus toteamaan: ”Älä tyttö juttele niitä muualla.” Vartuttuaan joitakin vuosia Martta kuljeskeli mielellään pois pihapiiristä pienelle kirkaalle lähteelle. Lähde ei ollut pelkästään vedenhakupaikka vaan nuori tyttönen etsiytyi sinne kun sydänelässä oli outoa surua tai kaihoa. Martan vaipuessa uneen muille näkymätön hyvä olento vaikutti hänen tajunnantilaansa tyynnyttävästi ja nostavasti. Nämä retket jäivät Martan omaksi salaisuudeksi.

Onnelliseen lapsuuteen kuului myös mieltä järkyttäviä ja pelottavia kokemuksia, jotka liittyivät kuolemanvoimien läheisyyteen. Ensimmäisen niistä Martta muisti tapahtuneen hänen ollessa 3-4 -vuotias. Äidin lämmitettyä saunaa, jäi pikkuinen Martta istumaan hetkeksi yksin lämpimään löysä nuttu päällään. Lapsen hätäntynyt parkaisu toi äidin pian takaisin ja kauhukseen hän näki lapsen nutun hihan olevan tules-

sa. Uhkaava tilanne jäi kuitenkin toteutumatta ja Martta selvisi vammoitta.

Toisen kerran kuolema lähestyi Marttaa hänen ollessaan yhdeksänvuotias. Martta oli koululuokan kanssa uintiretkellä ja jostain syystä hän alkoi vajota vedessä. Toverit totesivat tyynesti asiantilaa ymmärtämättä, että ”Martta se vaan sukellee”. Onneksi paikalla ollut vanhempi tyttö huomasi tilanteen vakavuuden ja pelasti Martan. Martta itse ei kokenut tapahtumaa kauheana, sillä hän kuuli veden alla kaunistasoittoa ja ihmeellistä kirkkautta joka veti puoleensa.

Laatokan Karjala teki Marttaan lähtemättömän vaikutuksen. Hän oli Pitkässärannassa 12-vuotiaana lapsenvahtina Savossa evakossa olleelle perheelle. Ihmisten aito, harras, ortodoksisuudesta kumpuava uskonnollisuus ja kyky kantaa vaikeuksia painuivat ihanteina Martan mieleen. Täällä Martta tapasi tulevan ortodoksikirkon arkkipiispan Paavalin, joka vieraili leskeksi jääneen perheen äidin luona. Metsässä kävellessään Martta näki venäläisten ruumiita, jotka luonnollisesti järkyttivät nuorta tyttöä ja saivat ajattelemaan sodan kauheutta. Perheen pienen pojan tavoin Martta sairastui vaaralliseen kulkutautiin, kurkkumätään. Impilahden sairaalassa kovassa kuumeessa ollut Martta siirrettiin toivottomana tapauksena sermin taakse kuolemaan. Elämän suunnitelmaan kuului muuta ja niin hän hoitohenkilökunnan ihmetykseksi virkosi. Kolme kuukautta kestäneen toipilasajan Martta osallistui, nuoresta iästä huolimattaan, muiden potilaiden hoitamiseen nähden sairaalassa paljon kärsimystä ja kuolemaa.

Nämä kokemukset olivat alkua sille tunteelle, joka hänessä myöhemmin voimistui. Martta halusi tehdä jotain ihmisten hyväksi. Hän halusi auttaa. Tarkkaa tietoa siitä mitä se olisi, hänellä ei vielä ollut, mutta sisäinen ääni oli sanonut hänelle useamman kerran, että hänellä olisi tehtävä. Avioliittoa hän ei voinut ajatella omalle kohdalleen, mutta ei ollut myöskään ketään joka olisi ohjannut häntä sisäisen kaipuun suuntaan. Niinpä hän solmi 19-vuotiaana avioliiton Taisto Horjanderin

kanssa ja muutti Varkauteen. Martan elämässä alkoi sielullisesti vaikea ja raskas vaihe. Perheeseen syntyi vuosina 1950 - 1955 neljä lasta. Nuoren perheen onnellisuutta varjosti miehen viikonloppuisin tapahtuva alkoholinkäyttö. Martan mieli synkistyi ja masentui noin 25-vuotiaana, mikä johti itsemurha-ajatuksiin. Äiti kuitenkin näki tyttären sieluntilan ja sai luotua valoisampaa mielialaa. Martta koki myös voimakkaan sisäisen kehotuksen tehdä muutosta ja löysi lohtua kirjallisuudesta. Hän luki ja tutki henkistä kirjallisuutta, mutta myös monet venäläiset klassikot ja filosofiset teokset antoivat ravintoa hänen sisäiselle elämälleen. Ne voimistivat Martan halua selvittää elämän henkisiä todellisuuksia.

Tietoisuus omasta yksilöllisyydestä ja ihmisarvosta alkoi rakentua uudella tavalla kun hän pääsi matkustamaan ulkomaille n. 30-vuotiaana. Tämä mahdollistui osallistumalla Maailman nuorisofestivaaleille. Noin kuukauden pituinen matka suuntautui Ruotsin ja Tanskan kautta Saksaan ja Itävaltaan. Martta luonnehti matkaan sisältyvää kokemusta kannustimena itsenäistymiseen ja henkiseen vahvistumiseen. Myöhemmin hän teki vielä muitakin matkoja joiden myötä hänelle varmentui luottamus karman tarkoituksen mukaisuuteen ja hän hyväksyi oman kohtalonsa. Hän ymmärsi voivansa palvella ja auttaa juuri niissä olosuhteissa joissa oli. Tällainen tietoinen elämän asenteen muutos on merkittävä henkisen tien kulkijalle, sillä se estää katkeroitumisen ja vaikeuksien edessä lannistumisen.

Vuonna 1963 Martta siirtyi kodin ulkopuoliseen työhön Ahlströmin rimalevytehtaalle. Vuorotyö oli raskasta, mutta hänen sisäisen elämän rikkaus auttoi jaksamaan. Martan itsenäistymisprosessi aiheutti avioliittoon yhä syvempiä koetelemuksia, sillä miehen oli vaikea ymmärtää Martan henkisen tiedon ja kasvun nälkää. Asumusero tapahtui keväällä 1967. Lapset siirtyivät äidin mukana uuteen kotiin. Vuosi eron jälkeen Martta sairastui leukemiaan. Sairauden oletettiin johtavan kuolemaan, mutta hämmennyneet lääkärit totesivat

hänen yllättäen tervehtyneen ja niin hän pääsi sairaalasta kotiin 8.5.1968.

Kaiken aikaa Martan elämän punaisena lankana kulkenut auttamistahto alkoi muuttua julkiseksi työksi. Ensin huomasivat ystävät ja työtoverit Martan kyvyn auttaa heidän vaikeuksissaan. Työmaalta Martta saattoi tulla kotiin syömättömien eväiden kanssa, sillä ruokatuntikin oli vierähtänyt huojennusta tarvitsevien kanssa. Vähitellen autettavien piiri laajeni ja heitä tuli yhä kauempaa Martan kotiin Varkauden Kauppakatu 13:een.

Martalle alkoi tiivis henkinen koulutusjakso vuosina 1972 - 1973, johon liittyi monia ihmeellisiä tapahtumia. Mestarit opettivat häntä sisäisesti. Martta kävi edelleen vuorotyössä, hoiti perheen ja otti asiakkaita vastaan. Yöunet saattoivat jäädä muutama tuntiin. Sisäisten kokemusten myötä hänen selvänäkemiskykynsä kirkastui ja monien muiden yliaistillisten kykyjen avautuessa hänelle varmistui oma henkinen tehtävä ihmisten auttajana; rakkaus on uhrautumista. Okkulttiseen koulutukseen liittyi myös vuosia kestänyt kipukynnyksen koulaaminen, sillä todellisen auttajan on opittava hallitsemaan myös fyysisen kehon toimintaa. Fyysisen tuskan kantaminen on uhrautumista, joka syntyy rakkaudellisesta pahan vastustamattomuuden elämän asenteesta.

Tässä vaiheessa Martan tehtäväksi muodostui ihmisten mielenterveyden hoitaminen parannusvoimaa välittämällä ja opettamalla. Apua tarvitsevat olivat enimmäkseen sielullisissa vaikeuksissa olevia, henkisesti väsyneitä ja epätietoisia ihmisiä. Ensimmäinen tehtävä oli saada asiakas rentoutumaan. Martta avasi kanavan itsensä ja asiakkaan välille kuuntelemalla ja keskustelemalla rauhallisesti siihen saakka kunnes vaikeus tuli vastaan. Yhteyden luomista edesauttoi kun Martta otti henkilön käden omaansa. Herättääkseen luotamusta kykyynsä nähdä asianomaisen sielullisia vaikeuksia, antoi hän näytteen selvänäöstään kertomalla asiakkaan elämän realiteeteista: menneistä elämänvaiheista, nykyisistä

olosuhteista, terveydestä ja tunne-elämästä. Kun apua tarvitseva sanoi asioiden pitävän paikkaansa, saattoi Martta edetä ja eritellä henkilön vaikeuksien henkisiä perussyitä.

Antamalla parannusvoimaa saattoi Martta vahvistaa sitä mikä asiakkaassa oli heikkoa. Martta korosti tuolloin ja aina myöhemminkin, ettei ”Sinun kaltaistasi olentoa ei ole toista”. Olotila helpottuu, kun ihminen johdatetaan katsomaan sitä itseään joka on pintakiillon alla. Kaikkein tärkeintä on itsensä tuntemaan oppiminen. Martta ei yrittänyt antaa asiakkaalle valmiita johtopäätöksiä tai ratkaisuja vaan odotti että ihminen itse alkoi saada oivalluksia; hänen sisin itsensä heräsi vähitellen ja alkoi toimia rakentavasti. Kun ihminen kysyy itseltään: kuka minä olen, minne minä menen, mikä on minun tehtäväni, on hän lähtenyt eheytyksen tielle.

Martalle oli selvytenä, ettei hän voisi ottaa palkkiota auttamistyöstään, mutta ihmisten kokema kiitollisuus tarvitsi kanavan ja siksi hän Mestarinsa suostumuksella otti työstään nimellisen palkkion: kaksi markkaa.

Henkisen tien kulkijoilla on elämässään sisäinen käännekohta, jota voidaan kutsua uudestisyntymiseksi. Se on taitekohta uuden ja vanhan elämän asenteen välillä. Martta on kertonut omasta kokemuksestaan, jossa olivat läsnä hänen luonaan vieraina olleet Helmi Vihanti ja Erik Gullman vaimonsa kanssa. Martta oli lähdössä yövuoroon työhön, mutta tunsu ettei millään jaksaisi. Sisäinen tuska oli ahdistanut häntä ja se yltymistään yltyi. Silloin yhtäkkiä Martta näki edessään Jeesus Kristuksen ylävartalon ja kasvot, joiden silmissä oli iäinen, unohtumaton katse. Jeesus Kristus katsoi Marttaa, ei puhunut, katsoi vain, ja Martta tunsu itsessään saman Kristuksen. Kaikki tuska oli sillä kertaa poispyyhkäisty ja sydämessä tuntui valtava ilo ja rauha. Sinä yönä eivät työt rasittaneet, niitä tuskin huomasi, sillä kokemuksen jättämä tunne oli ihmeellinen.

Vaikka Martan elämä ulkoisesti jatkui samanlaisena, niin sisäisesti kaikki oli toisin: tapahtuman seurauksena henkinen

tehtävä siirtyi Martan elämässä ensimmäiselle sijalle ja muu, persoonallinen elämä, väistyi toisarvoiseksi. Näihin aikoihin hän näki myös tulevan tehtävänsä liittyvän jonkinlaiseen ryhmätööhön. Henkisen kokemuksen jälkeen Martan tajunnassa alkoi syntyä lauluja. Hän kertoo kuinka tehtaalla liukuhihnan ääressä työskennellessään kova meteli hävisi ja hänen miellessään kaikui ihania lauluja. Myöhemmin Ihmissyyden tunnustajien muusikot esittivät, sovittivat ja julkaisivat laulut kahtena CD:nä.

Vuonna 1973 Martta tutustui kristosofiaan, Pekka Ervastin ja J.R. Hannulan kirjallisuuteen. Kirjojen antama tieto vastasi kaikkea sitä mitä hän oli sisimmässään tiennyt oikeaksi ja mitä Mestarit olivat hänelle opettaneet. Henkisesti itsenäinen Martta ei vierastanut opetusta Pekka Ervastin henkisestä asemasta ja myös Vuorisaarnan opetukset ja aseettomuusihanne olivat sisäisenä selvyytensä hänessä. Hän alkoi käydä kristosofisissa esitelmä- ja opiskelutilaisuuksissa ja osallistui ensimmäisille kesäkurseille Jyväskylässä 1975.

Martan luona oli alkanut kokoontua 1970-luvun alkupuolelta alkaen hänen opetuksestaan kiinnostuneita ihmisiä, joille Martta uhrasi paljon aikaansa ja rakkauttaan. Syntyi opettaja-oppilassuhteita.

Martan terveys tehtaalla huononi vuosien mittaan merkittävästi, sillä hän oli allergisoitunut tehtaalla pölylle ja staattiselle sähkölle. Monet lääkärisikäynnit, sairauslomamat ja työterveyslaitoksella tehdyt tutkimukset seurasivat toisiaan ilman lopullista terveyslausuntoa tai eläkepäätöstä. Pitkän prosessin aikana hän oli oppinut paljon maailman hallinnon toimintatavoista ja siitä kuinka ihminen nähdään tuotantovälineenä ilman että ihmiselle annetaan varsinaista ihmisarvoa. Asia ratkesi vasta vuoden 1977 syksyllä, jolloin Martta sai sisäisen vahvistuksen irtisanoutumisen oikeudellisuudesta ja välttämättömyydestä. Näin hän lopetti työsuhteensa tehtaalla ja oli valmis kokopäiväiseen henkiseen auttamis- ja opetus-tööhön.

Yhteisöelämän ihanne alkoi voimistua Martassa ja hänen lähelle tulleissa nuorissa. Vuoden 1978 alkupuolella aloitettiin yhteisökodin etsintä ja 1.8.1978 kirjoitettiin vuokrasopimus Kaavin kunnan Ahosenniemen lakkautetusta kansakoulusta. Näin oli syntynyt uusi kristosofinen ryhmä. Pekka Ervastian ja J.R. Hannulan elämäntyötä jatkettiin uudella työmuodolla: veljeskodilla, joka toimii vapaaehtoisen yhteistalouden periaatteella. Yhteisasuminen mahdollisti henkisen kulttuurityön ja veljeyden opetteluun ennen kokemattomalla tavalla. Martta innosti nuoria luovaan toimintaan ja itsekasvatustyön myötä avautuikin monenlaisia lahjoja jotka voitiin laittaa palvelemaan yhteistä aseettomuus- ja ihmisyyshanetta. Yhtä paljon kuin henkistä pyrkimystä Martta korosti oikeata mielentilaa, työn iloa, jolla arkiset askareet tuli suorittaa. Todellinen muutos tapahtuu ihmisessä jokapäiväisen elämän käytännön kautta suhteessa toinen toisiimme.

Elämä ei ollut pelkästään auringonpaistetta, sillä ryhmän työhön loivat varjoja vastustavat voimat. Tällaiset voimatodellisuudet heijastuivat ennen kaikkea Martan terveydentilaan. Martta kaipasi tukea henkisiltä liikkeiltä ja yhteiskunnan puolelta tulevaa arvostusta henkiselle työlle. Hänen voimakasta ja itsetietoista kokemusmaailmaa ei saatu sovitetuksi olemassa oleviin kristosofisen työn kehyksiin, joten täytyi luoda uudet puitteet alkaneelle henkiselle yritykselle. Vuodesta 1980 alkaen Martan ryhmä on toiminut itsenäisesti nimellä Ihmisyyden tunnustajat.

Jokaiselle ryhmän jäsenelle oman persoonallisen itsekyyden tiedostaminen ja muutostyö on kova haaste, mutta kovaa se oli myös Martalle, joka kokonaisvaltaisesti antautui aluksi noin 15 ja lopulta yli 40 oppilaan sisäisten voimien eheytyksen auttajaksi. Kun oppiläksynä on vuorisaarnan ylevien ihanteiden harjoittaminen, oli kaikki aluksi epävarmaa. Martan voimakas luottamus ihmisessä piilevään hyvään voimaan ja kasvumahdollisuuteen olivat ehdoton edellytys ja apu yhteisöelämän tukalissa tilanteissa. Martan innoittamana

aloitettiin Aseeton Suomi – taidenäyttelyn kierrättäminen v. 1979 ja kesäteatteritoiminta v. 1982.

Martan ja Ihmisyiden tunnustajien työn luonne muuttui ryhmän muutettua 1981 Konginkankaan kuntaan Mikko Niskasen vuokraamaan Käpykoloon. Ryhmän toiminta sai runsaasti julkisuutta monien lehti- ja TV-haastattelujen myötä. Julkisuus edellytti valmiutta ottaa vieraita vastaan. Ja heitä riitti. Henkisen tien kulkijoita, etsijöitä ja turisteja tuli joskus linja-auto lasteittain. Martan työ joutui kuin suurennuslasin alle; ihanteelliselle yritykselle löytyi myös vastustajia.

Käpykolon tilat osoittautuivat epäkäytännöllisiksi. Neljä vuotta myöhemmin Martta kävi neuvotteluja Vilppulan kunnanisien kanssa, jonka seurauksena Ihmisyiden tunnustajat saivat uudeksi kodikseen entisen vanhainkodin. Nimeksi sille annettiin Väinölä.

Yhteisössä Martan työ oli opettamista sekä puhumalla että omalla elämäntäytännöllään. Hänen henkinen viisautensa oli elämäntaitoa, joka ulottui kaikille elämän osa-alueille. Hänen sanoissaan oli voimaa, joka vaikutti kuulijan tajuntaan auttavasti. Martan tavanneille ei jäänyt epäselväksi hänen syntymäseutunsa. Iloinen Savon murre monine ilmeikkäine sutkauksineen ja lauluineen oli osa hänen teoretisoinneista ja muodollisuuksista vapaata ihmisen kohtaamista. Yksi tärkeä Martan työväline ongelmien ratkaisuisissa oli huumori. Nauraessaan ihminen huomaamattaan vapautuu sisäisestä kireydestään ja pystyy ajattelemaan selkeämmin. Kuulija saattoi huomata myös että hänen mielessään pyörivään kysymykseen tuli vastaus Martan puheessa, vaikkei hän ollut vielä mitään ääneen kysynytään.

Rakkaus on koossapitävä voima, niin pienessä kuin suuressakin. Kuinka paljon rakkautta onkaan tarvittu suuren yhteisöperheen koossa pysymiseen! Martan henkisen voiman saattoi aistia kaiken läpivalaisevana katseena. Se ei ollut millään lailla tungetteleva tai pakottava vaan myötätuntoinen ja

lämpimän rohkaiseva. Hänen olemuksessaan ja käytännössään näyttäytyivät rakkaus ja totuus yhdessä. Jos oppilas ei ollut oman sieluntilansa kanssa sujut, niin Martan voimaa ei ollut välttämättä helppo kohdata, sillä se toimi kuin omantunnon äänen vahvistimena.

Milloinkaan Martta ei halunnut tuoda esille omaa tietämystään tai kykyjään itsekorostuksellisessa merkityksessä. Jokainen ihminen oli hänelle arvokas: hän kohtasi ihmisen ihmisenä. Siinä eivät mitkään ulkonaiset meriitit tai merkittävyydet merkinneet mitään puolin eikä toisin. Hän osasi asettaa ihmisen sieluntilaan ja olla aidosti nöyrä. Monelle Martan ulkoisen olemuksen vaatimattomuus toimi kutsuvana voimana, mutta toisaalta hän saattoi itse tietoisesti peittää sisäistä voimaansa toteamalla ”olen vain Martta”. Näin hänen henkinen voimansa ja tietämyksensä saattoivat jäädä myös huomaamatta.

Näkyvän työn taakse kätkeytyy näkymätön. Mitä kaikkea siihen Martan kohdalla on sisältynyt jää lopultaan aavistukseksi ja arvailuksi. Martan kanssa eläneille tuli kuitenkin selväksi hänen kiinteä suhteensa, ei pelkästään Suomen, vaan koko maailman tapahtumiin. Maailman rauhaa uhkaavat ja inhimillistä kehitystä estävät tilanteet näyttäytyivät Martan terveydentilassa. Esimerkiksi maamme liittymisen EU:n hän koki suurten voimien vastakkainasetteluna. Martan työlle ja Suomen aseettomuustehtävälle EU:n liittyminen oli suuri tappio. Noina aikoina Martta koki kansallishengen surua sekä sisäisenä ahdistuksena että fyysisenä sairautena. Tilannetta helpottavana hän näki julkisen mielipiteen esittämisen, joka toteutettiin maksullisena EU-vastaisena vetoimuksena Helsingin Sanomissa. Suuria ilonaiheita hänelle oli mm. Viron väkivallaton itsenäistyminen. Myös Dalai-laman vierailu Suomessa ilahdutti suuresti Marttaa.

Viimeisinä vuosinaan Martta ei osallistunut enää Väinölässä opiskelu- tai temppeli-iltaan, mutta kiinnostuneille ja apua tarvitseville hän jakoi edelleen elämän viisautta kahden-

keskisissä keskusteluissa.

”Olen hiljaa kuuntelen, ääntä henkisen ohjaajan. On uusi ulottuvuus, on elämän jatkuvuus, henkinen todellisuus. Jos ystävään haluat vain päästä perille kasvustais, tie avoinna on rakkautta osoittaen.”

Taina Hakaaja

Lähteitä

Seppo Kuulavuori, *Martta Horjanderin elämänvaiheita. Ryhmytyöstä*. Saarijärvi 1996.

Seppo Kuulavuori, *Ihmisyiden tunnustajien historiaa*. Mänttä 2003.

Irma Weisen, *Henkiparannus*. 1975.

Jouni Marjanen, ”Martta Horjander 60 vuotta”. *Väinämöinen*, 1990, nro 1, s. 28 - 34.

Jouni Marjanen, ”Ahosenniemen koulun kronikka”. *Väinämöinen*, 2008, nro 3, s. 13 - 22: nro 4, s. 39 - 43.

